

De arbeidsmarktpositie van mbo-schoolverlaters vergeleken

Februari 2019

Auteurs: Nathan Markus en Michel van Smoorenburg

Er bestaan grote verschillen tussen de arbeidsmarktposities van gediplomeerden van het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Het verkrijgen van inzicht in deze verschillen kan studiekezers helpen een gefundeerde en goede studiekeuze te maken. Op dit moment wordt er al via een aantal kanalen informatie aangeboden over de arbeidsmarktpositie na afronding van mbo-opleidingen. Zo kijkt bijvoorbeeld Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB) met "kans op werk", "kans op leerbaan" en "kans op stage" vooruit en geeft het een prognose voor de kansen op de arbeidsmarkt tijdens en na afronding van de opleiding. Daarnaast combineert SBB in het product "Studie in cijfers" de prognoses uit kans op werk met informatie over het aandeel gediplomeerden dat werk heeft. Daarnaast wordt er in Studie in cijfers informatie getoond over de studenttevredenheid van een opleiding en het percentage dat na afronding van een opleiding kiest voor een vervolgopleiding. Deze informatie wordt aangeboden op de website van SBB, op de websites van mbo-scholen en op KiesMBO.nl. KiesMBO is recent door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap gelanceerd en is een interactief platform waar scholieren gemakkelijk en op een aantrekkelijke manier in aanraking komen met studievoorlichting.

Aanvullend op de manieren waarop SBB studiekezers voorziet van zowel een prognose als een terugblik, wordt er in dit onderzoek aan de hand van meer indicatoren terug in de tijd gekeken. Specifiek wordt er onderzocht hoe het schoolverlaters de afgelopen jaren, na het behalen van hun diploma, is vergaan op de arbeidsmarkt. Hiervoor is gebruik gemaakt van informatie uit het Schoolverlatersonderzoek van het Researchcentrum van Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), dat jaarlijks wordt gehouden. Elk jaar wordt een nieuw afstudeercohort genomen, dat gemiddeld 1,5 jaar na het behalen van het diploma wordt geënquêteerd. Het laatst ondervraagde cohort betreft dat van studiejaar 2015-2016, dat in 2017 is ondervraagd. De resultaten van deze onderzoeken staan in het Schoolverlaters Informatie Systeem ([SIS](#)). In deze database staat informatie per studierichting. Een studierichting omvat min of meer vergelijkbare crebo-opleidingen. In bijlage 3 staat een overzicht van de studierichtingen en de daaronder vallende opleidingen. De huidige analyse bevat dus geen prognoses, maar doordat er gebruik wordt gemaakt van meerdere jaargangen en indicatoren is de informatie robuust. Dit zorgt ervoor dat de informatie, in combinatie met de informatie van bijvoorbeeld, SBB, goed te gebruiken is voor studiekeuzevoorlichting. Het doel van dit onderzoek is om jongeren van goede informatie te voorzien om zelf een gefundeerde studiekeuze te kunnen maken. Met behulp van de informatie van dit onderzoek kunnen jongeren hun eigen interesses en capaciteiten afwegen tegen de arbeidsmarktpositie van opleidingen.

Er is gekozen om binnen het mbo enkel opleidingen behorende tot de beroepsopleidende leerweg (bol) met elkaar te vergelijken. Opleidingen behorende tot de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) zijn niet meegenomen in de analyse omdat studenten tijdens bbl-opleidingen werkzaam zijn bij een leerwerkbedrijf. In veel gevallen kunnen studenten na afronding van de opleiding blijven werken bij het leerwerkbedrijf, waardoor de arbeidsmarktposities van gediplomeerden van bbl-opleidingen niet vergelijkbaar zijn met die van gediplomeerden van bol-opleidingen. Verder is er gekozen om enkel bol-opleidingen op niveau 3 en 4 mee te nemen in de analyse. Een van de redenen hiervoor is dat entreeopleidingen en mbo-opleidingen op niveau 2 over het algemeen minder lang duren dan mbo-opleidingen op niveau 3 en 4. Verder is het instroomniveau van entreeopleidingen en mbo-opleidingen op niveau 2 lager dan bij mbo-opleidingen op niveau 3 en 4. Tot slot worden deze opleidingen vaak als vooropleidingen gezien voor mbo-opleidingen op niveau 3 en 4. Om voorgaande redenen zijn entreeopleidingen en mbo-opleidingen op niveau 2 niet vergelijkbaar met mbo-opleidingen op niveau 3 en 4 en zijn deze dus ook niet meegenomen in de analyse.

Doorstroom naar vervolgonderwijs

Voor veel studenten is een bol3 of bol4 opleiding niet de laatste opleiding die ze volgen, blijkt uit SIS. Na afronding van een bol3-opleiding stroomt namelijk 44% door naar vervolgonderwijs. Na afronding van een bol4-opleiding is dit zelfs 56%. Het kan voor studiekeizers daarom ook interessant zijn om de arbeidsmarktpositie na afronding van mogelijke vervolgstudies te bekijken. De arbeidsmarktpositie van gediplomeerde hbo'ers is te vinden in het artikel 'Arbeidsmarktpositie van hbo'ers vergeleken'.

Methodiek

De informatie in deze analyse is afkomstig uit het Schoolverlaters Informatie Systeem (SIS) van ROA. In de analyse wordt de arbeidsmarktpositie van gediplomeerden bepaald door zes indicatoren en voor vijf jaargangen. Door meerdere jaren samen te voegen boet de informatie in op actualiteitswaarde, maar geeft deze wel een betrouwbaarder en minder conjunctuurgevoelig beeld. De gebruikte jaargangen zijn 2011-2012 tot en met 2015-2016. De cohorten zijn steeds anderhalf jaar na afstuderen ondervraagd, het laatste cohort is in 2017 ondervraagd. Bij het laatste cohort is voor het bepalen van het inkomen registerdata gebruikt, afkomstig uit microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De indicatoren voor de arbeidsmarktpositie zijn:

- Percentage dat werkloos is op moment van enquêteren;
- Bruto maandinkomen;
- Bruto uurinkomen;
- Percentage dat in de huidige functie een flexibel dienstverband heeft;
- Percentage dat in de huidige functie in de eigen of verwante vakrichting werkt;
- Percentage dat in de huidige functie op minstens het eigen opleidingsniveau werkt.

Deze vijf jaargangen en zes indicatoren worden gecombineerd om tot de startpositie op de arbeidsmarkt te komen. De volledige methodiek staat weergegeven in bijlage 1. Een lage score betekent niet dat een studierichting en de daaronder vallende opleidingen inhoudelijk niet in orde zijn. Dit betekent enkel dat de arbeidsmarktpositie na afronding van opleidingen die onder de betreffende studierichting vallen de afgelopen jaren minder goed was ten opzichte van andere studierichtingen. Welke van de zes indicatoren het belangrijkste wordt gevonden verschilt per individu. In bijlage 2 wordt het volledige overzicht gepresenteerd, met daarin per studierichting de absolute waarden van de zes indicatoren.

Studierichtingen met een (zeer) goede arbeidsmarktpositie

In totaal voldoen 49 mbo-studierichtingen aan de criteria om vergeleken te kunnen worden (zie bijlage 2). Bol4 Operationele techniek staat op de eerste plaats. Gediplomeerden van deze studierichting worden gekenmerkt door het op één na laagste werkloosheidspercentage, zowel het hoogste bruto maand- als bruto uurinkomen, een hoog percentage dat in de eigen of verwante vakrichting werkt, een hoog percentage dat op minstens het eigen opleidingsniveau werkt en een laag percentage met een flexibel dienstverband. Op de tweede plaats staat bol4 Verpleging en verzorging. Gediplomeerden van deze studierichting worden gekenmerkt door een zeer laag werkloosheidspercentage, zowel een hoog bruto maand- als bruto uurinkomen, een laag percentage met een flexibel dienstverband, een hoog percentage dat werkzaam is in de eigen of verwante vakrichting en door het hoogste percentage dat werkzaam is op minstens het eigen opleidingsniveau. Bijna alle gediplomeerden (97%) van bol4 Verpleging en verzorging werken op hun eigen opleidingsniveau. De top vijf met de gunstigste arbeidsmarktposities wordt verder ingevuld door bol4 Scheepvaart, bol4 Engineering (technicus) en bol3 Verpleging en verzorging. Het valt op dat veel van de best scorende studierichtingen technische of zorggerelateerde studierichtingen zijn. Voor deze richtingen is de arbeidsmarkt momenteel krap tot zeer krap, wat dus terug te zien is in de arbeidsmarktpositie van de gediplomeerden in deze richtingen. De vijftien studierichtingen met de gunstigste arbeidsmarktpositie staan weergegeven in tabel 1.

Tabel 1 Studierichtingen met een (zeer) goede arbeidsmarktpositie

2013 t/m 2017

#	Studierichting/opleiding	Werkloosheid	Bruto maandinkomen (€)	Bruto uurinkomen (€)	Flexibel dienstverband	Werkt in eigen of verwante vakrichting	Werkt op minstens eigen opleidingsniveau	Typering arbeidsmarkt positie
1	bol4 Operationele techniek	1%	2.644	17,90	30%	91%	93%	zeer goed
2	bol4 Verpleging en verzorging	1%	1.785	14,40	25%	94%	97%	zeer goed
3	bol4 Scheepvaart	6%	2.316	12,50	18%	95%	91%	zeer goed
4	bol4 Engineering (technicus)	3%	1.898	11,70	23%	89%	85%	zeer goed
5	bol3 Verpleging en verzorging	2%	1.397	12,60	27%	91%	92%	zeer goed
6	bol4 Assistenten gezondheidszorg	5%	1.511	11,60	35%	91%	93%	goed
7	bol4 Motorvoertuigen	1%	1.630	10,00	30%	73%	77%	goed
8	bol4 Maatschappelijke zorg	5%	1.319	12,10	44%	86%	87%	goed
9	bol4 Haven en vervoer	5%	1.672	9,90	23%	68%	75%	goed
10	bol4 Laboratoriumtechniek	10%	1.873	12,00	57%	86%	90%	goed
11	bol4 Bouw	3%	1.615	10,80	35%	66%	74%	goed
12	bol4 Automatisering	10%	1.591	10,70	40%	75%	83%	goed
13	bol4 Houtbewerking en woninginrichting	4%	1.416	9,90	36%	64%	70%	goed
14	bol4 Maatschappelijke dienstverlening	7%	1.326	11,70	48%	71%	77%	goed
15	bol3 Maatschappelijke dienstverlening	9%	1.216	11,80	47%	79%	77%	goed
	Totaal	7%	1.319	10,40	62%	66%	73%	gemiddeld

Studierichtingen met een (zeer) matige arbeidsmarktpositie

De vijftien studierichtingen met de minst gunstige arbeidsmarktpositie staan weergegeven in tabel 2. Van de 49 mbo-studierichtingen hebben gediplomeerden van bol3 Bedrijfsadministratief de minst gunstige arbeidsmarktpositie. De werkgelegenheid van (financieel) administratief personeel loopt al jaren terug, met name in de financiële sector. Dit is terug te zien in de arbeidsmarktpositie van gediplomeerden van deze studierichting. Na afronding van opleidingen die onder deze studierichting vallen zijn relatief veel gediplomeerden werkloos en degene die werken hebben vaak een flexibel dienstverband. De top vijf met de minst gunstige arbeidsmarktposities wordt verder ingevuld door gediplomeerden van bol3 Groothandel/distributie, bol3 Automatisering, bol3 Detailhandel/ambulante handel en bol4 Sociaal-cultureel werker. Met name bol3 Automatisering, bol3 Groothandel/distributie en bol3 Detailhandel/ambulante handel vallen op in dit rijtje. Dit zijn studierichtingen die opleiden voor sectoren waarbinnen er op dit moment voor veel beroepen sprake is van krapte. Gediplomeerden van bol3 Automatisering vallen vooral op door het op één na hoogste werkloosheidspercentage. Gediplomeerden van deze studierichting kenden vooral in de drie oudste jaargangen die zijn meegenomen in dit onderzoek een hoog werkloosheidspercentage. De twee meest recente jaargangen laten een positiever beeld zien. De afgelopen vijf jaar is de werkloosheid onder gediplomeerden van deze studierichting dan ook harder gedaald dan het gemiddelde van alle studierichtingen. Deze verbetering was echter onvoldoende groot om hoger te eindigen op de lijst. Gediplomeerden van bol3 Groothandel/distributie worden gekenmerkt door een hoog percentage met een flexibel dienstverband, een relatief laag percentage dat op zijn eigen opleidingsniveau en in de eigen of verwante vakrichting werkt en tot slot door een laag bruto uurinkomen. Zowel het percentage dat in de huidige functie op minstens zijn eigen opleidingsniveau werkt als het percentage dat in de huidige functie in de eigen of verwante vakrichting werkt heeft zich de afgelopen jaren positiever ontwikkeld dan het gemiddelde van alle studierichtingen. Het percentage dat een flexibel dienstverband heeft en het bruto uurinkomen hebben zich in dezelfde periode echter minder positief ontwikkeld dan het gemiddelde van alle studierichtingen. Gediplomeerden van bol3 Detailhandel/ambulante handel worden vooral gekenmerkt door zowel een laag bruto maand- als bruto uurinkomen en een laag percentage dat op minstens het eigen opleidingsniveau werkt. Deze drie indicatoren hebben zich voor gediplomeerden van deze studierichting de afgelopen vijf jaar minder positief ontwikkeld dan het gemiddelde van alle studierichtingen.

Tabel 2 Studierichtingen met een (zeer) matige arbeidsmarktpositie

2013 t/m 2017

#	Studierichting/opleiding	Werkloosheid	Bruto maandinkomen (€)	Bruto uurinkomen (€)	Flexibel dienstverband	Werkt in eigen of verwante vakrichting	Werkt op minstens eigen opleidingsniveau	Typering arbeidsmarkt positie
49	bol3 Bedrijfsadministratief	23%	1.132	9,10	58%	45%	64%	zeer matig
48	bol3 Groothandel/distributie	5%	1.001	7,90	61%	32%	51%	zeer matig
47	bol3 Automatisering	19%	1.244	8,80	53%	49%	59%	zeer matig
46	bol3 Detailhandel/ambulante handel	9%	849	7,60	48%	47%	52%	zeer matig
45	bol4 Sociaal-cultureel werker	9%	1.061	9,20	63%	34%	64%	zeer matig
44	bol3 Toerisme, recreatie en reizen	11%	1.049	8,90	52%	41%	53%	matig
43	bol3 Bloemschikken en bloemhandel	12%	854	7,00	38%	48%	56%	matig
42	bol3 Secretarieel	16%	1.092	9,20	59%	55%	70%	matig
41	bol4 Mode en kleding (presentatie)	6%	872	8,80	52%	40%	55%	matig
40	bol3 Dierverzorging en veterinaire ondersteuning	9%	1.047	8,40	46%	44%	53%	matig
39	bol4 Detailhandel/ambulante handel	8%	1.111	8,70	48%	42%	56%	matig
38	bol4 Toerisme, recreatie en reizen	8%	1.134	8,70	52%	41%	61%	matig
37	bol3 Graf. techn, communicatie, audiovisueel en multimedia	14%	1.251	9,00	52%	54%	62%	matig
36	bol3 Uiterlijke verzorging	5%	804	7,50	46%	58%	56%	matig
35	bol4 Artiest (drama)	3%	1.004	10,00	48%	38%	52%	matig
	Totaal	7%	1.319	10,40	62%	66%	73%	gemiddeld

Top vijf studierichtingen naar werkloosheidspercentage

In tabel 3 staat de top vijf studierichtingen met de laagste en de hoogste werkloosheidspercentages weergegeven.

Tabel 3 Studierichtingen met de hoogste en de laagste werkloosheidspercentages

2013 t/m 2017

#	Laagste werkloosheid	#	Hoogste werkloosheid
1	bol4 Verpleging en verzorging	1%	1 bol3 Bedrijfsadministratief
2	bol4 Operationele techniek	1%	2 bol3 Automatisering
3	bol4 Motorvoertuigen	1%	3 bol3 Secretarieel
4	bol3 Verpleging en verzorging	2%	4 bol3 Grafische techniek, communicatie, audiovisueel en multimedia
5	bol4 Engineering (technicus)	3%	5 bol3 Bloemschikken en bloemhandel

De werkloosheidspercentages lopen uiteen van 1% voor gediplomeerden van bol4 Verpleging en verzorging tot 23% voor gediplomeerden van bol3 Bedrijfsadministratief. De top vijf met de laagste werkloosheidspercentages wordt verder ingevuld door gediplomeerden van bol4 Operationele techniek (1%), bol4 Motorvoertuigen (1%), bol3 Verpleging en verzorging (2%), en bol4 Engineering (technicus) (3%). Aan de andere kant van het spectrum wordt de top vijf met de hoogste werkloosheidspercentages verder ingevuld door gediplomeerden van bol3 Automatisering (19%), bol3 Secretarieel (16%), bol3 Grafische techniek, communicatie, audiovisueel & multimedia (14%) en bol3 Bloemschikken en bloemhandel (12%).

Top vijf studierichtingen naar bruto (maand- en uur-)inkomen

In tabel 4 staat de top vijf studierichtingen met de hoogste en de laagste bruto maandinkomens weergegeven, evenals de top vijf studierichtingen met de hoogste en de laagste bruto uurinkomens. Tussen de indicatoren bruto maandinkomen en bruto uurinkomen bestaat een hoge correlatie ($r=0,81$). Dit betekent dat gediplomeerden van studierichtingen met een hoog bruto uurinkomen vaak ook een hoog bruto maandinkomen hebben, en andersom. Hetzelfde geldt voor een relatief laag bruto uur- en maandinkomen. Dit is terug te zien in onderstaande tabel; drie van de vijf studierichtingen die voorkomen in de top vijf met de hoogste bruto maandinkomens komen eveneens voor in de top vijf met de hoogste bruto uurinkomens. Van de studierichtingen die

voorkomen in de top vijf met de laagste bruto maandinkomens, komen er zelfs vier ook voor in de top vijf met de laagste bruto uurinkomens.

Tabel 4 Studierichtingen met de hoogste en de laagste bruto maandinkomens, evenals de studierichtingen met de hoogste en de laagste bruto uurinkomens

2013 t/m 2017

# Hoogste bruto maandinkomen		# Hoogste bruto uurinkomen	
1 bol4 Operationele techniek	€ 2.644	1 bol4 Operationele techniek	€ 17,90
2 bol4 Scheepvaart	€ 2.316	2 bol4 Verpleging en verzorging	€ 14,40
3 bol4 Engineering (technicus)	€ 1.898	3 bol3 Verpleging en verzorging	€ 12,60
4 bol4 Laboratoriumtechniek	€ 1.873	4 bol4 Scheepvaart	€ 12,50
5 bol4 Verpleging en verzorging	€ 1.785	5 bol4 Maatschappelijke zorg	€ 12,10
# Laagste bruto maandinkomen		# Laagste bruto uurinkomen	
1 bol3 Uiterlijke verzorging	€ 804	1 bol3 Bloemschikken en bloemhandel	€ 7,00
2 bol3 Detailhandel/ambulante handel	€ 849	2 bol3 Uiterlijke verzorging	€ 7,50
3 bol3 Bloemschikken en bloemhandel	€ 854	3 bol3 Detailhandel/ambulante handel	€ 7,60
4 bol4 Mode en kleding (presentatie)	€ 872	4 bol3 Groothandel/distributie	€ 7,90
5 bol4 Uiterlijke verzorging	€ 922	5 bol4 Uiterlijke verzorging	€ 8,30

Gediplomeerden van bol4 Operationele techniek hebben met een gemiddeld bruto uurinkomen van €17,90 en een gemiddeld bruto maandinkomen van €2644,- zowel het hoogste bruto maand- als het hoogste bruto uurinkomen van alle studierichtingen. Verder scoren gediplomeerden van bol4 Scheepvaart en bol4 Verpleging en verzorging goed op beide lijsten. Een studierichting die in het oog springt is bol4 Maatschappelijke zorg. Gediplomeerden van deze studierichting staan met een gemiddeld bruto uurinkomen van €12,10 in de top vijf met hoogste bruto uurinkomens. Wanneer er wordt gekeken naar het bruto maand inkomen (€1319,-), staan gediplomeerden van deze studierichting echter slechts op de twintigste plek. Dit is te verklaren door het relatief lage aantal uren (gemiddeld 26 uur) dat gediplomeerden van opleidingen die onder deze studierichting vallen per week werken. Hetzelfde geldt voor gediplomeerden van bol3 Verpleging en verzorging. Gediplomeerden van deze studierichting kenmerken zich eveneens door een hoog bruto uurinkomen (€12,60), maar ook door een bruto maand inkomen dat slechts op de vijftiende plek staat (€1397,-). Ook voor deze studierichting geldt dat gediplomeerden relatief weinig uren werken (gemiddeld 26 uur). Het is op basis van deze data niet te bepalen of gediplomeerden van deze studierichtingen meer uren zouden willen werken of niet.

Top vijf studierichtingen naar percentage met een flexibel dienstverband

In tabel 5 staat de top vijf studierichtingen met de laagste en de hoogste percentages met een flexibel dienstverband weergegeven. Een flexibel dienstverband betreft een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of een aanstelling in tijdelijke dienst.

Tabel 5 Studierichtingen met de hoogste en de laagste percentages met een flexibel dienstverband

2013 t/m 2017

#	Laagste percentage met een flexibel dienstverband	#	Hoogste percentage met een flexibel dienstverband	
1	bol4 Scheepvaart	18%	1 bol3 Sociaal pedagogisch werk	67%
2	bol4 Haven en vervoer	23%	2 bol4 Sociaal-cultureel werker	63%
2	bol4 Engineering (technicus)	23%	3 bol3 Groothandel/distributie	61%
3	bol4 Verpleging en verzorging	25%	4 bol3 Secretarieel	59%
4	bol3 Verpleging en verzorging	27%	5 bol3 Bedrijfsadministratief	58%

Werkgevers in richtingen waar sprake is van krapte op de arbeidsmarkt zijn eerder geneigd om werknemers een vaste aanstelling te bieden. Dit is terug te zien in bovenstaande tabel. Zo bestaat de top vijf studierichtingen met de laagste percentages met een flexibel dienstverband voornamelijk uit technische en zorggerelateerde studierichtingen. Bol4 Scheepvaart kent het

laagste percentage gediplomeerden met een flexibel dienstverband. Slechts 18% van de werkende gediplomeerden van deze studierichting heeft een flexibel dienstverband. Aan de andere kant van het spectrum bestaat de lijst voornamelijk uit gediplomeerden van administratieve en welzijnsstudierichtingen. Dit zijn richtingen waarvoor er vaak gebruik wordt gemaakt van relatief kleine en/of tijdelijke contracten en waarvoor de arbeidsmarkt beduidend minder kansrijk is. Bol3 Sociaal pedagogisch werk kent het hoogste percentage gediplomeerden met een flexibel dienstverband. Ruim twee derde van de werkende gediplomeerden van deze studierichting heeft een flexibel dienstverband.

Top vijf studierichtingen naar percentage werk in de eigen of verwante vakrichting en werk op minstens het eigen opleidingsniveau

In tabel 6 staat de top vijf studierichtingen met de hoogste en de laagste percentages werkzaam in de eigen of verwante vakrichting weergegeven, evenals de top vijf studierichtingen met de hoogste en de laagste percentages werkzaam op minstens het eigen opleidingsniveau. Tussen deze indicatoren bestaat een hoge correlatie ($r=0,85$). Dit zou kunnen betekenen dat gediplomeerden, wanneer het niet lukt om in de eigen vakrichting werk te vinden op minstens het eigen opleidingsniveau, vaker uitwijken naar andere richtingen en dan eerder geneigd zijn om onder het eigen opleidingsniveau te gaan werken. Dit is op basis van de data echter niet met zekerheid te stellen.

Tabel 6 Studierichtingen met de hoogste en de laagste percentages werkzaam in de eigen of verwante vakrichting, evenals de studierichtingen met de hoogste en de laagste percentages werkzaam op minstens het eigen opleidingsniveau

2013 t/m 2017

# Hoogste percentage werkzaam in eigen of verwante vakrichting		# Hoogste percentage werkzaam op minstens eigen opleidingsniveau	
1 bol4 Scheepvaart	95%	1 bol3 Verpleging en verzorging	97%
2 bol4 Verpleging en verzorging	94%	2 bol4 Assistenten gezondheidszorg	93%
3 bol3 Verpleging en verzorging	91%	2 bol4 Operationele techniek	93%
3 bol4 Operationele techniek	91%	4 bol3 Verpleging en verzorging	92%
3 bol4 Assistenten gezondheidszorg	91%	5 bol4 Scheepvaart	91%
# Laagste percentage werkzaam in eigen of verwante vakrichting		# Laagste percentage werkzaam op minstens eigen opleidingsniveau	
1 bol3 Groothandel/distributie	32%	1 bol3 Groothandel/distributie	51%
2 bol4 Sociaal-cultureel werker	34%	2 bol4 Artiest (drama)	52%
3 bol4 Artiest (drama)	38%	2 bol4 Facilitaire dienstverlening	52%
4 bol4 Mode en kleding (presentatie)	40%	2 bol3 Detailhandel/ambulante handel	52%
5 bol4 Commercieel	41%	5 bol3 Toerisme, recreatie en reizen	53%
5 bol4 Toerisme, recreatie en reizen	41%	5 bol3 Dierverzorging en veterinaire ondersteuning	53%
5 bol3 Toerisme, recreatie en reizen	41%		

De hoge correlatie tussen beide indicatoren is terug te zien in de top vijf best scorende studierichtingen van beide indicatoren. De gunstigste top vijf bestaat voor beide indicatoren uit gediplomeerden van dezelfde studierichtingen (zij het in een andere volgorde). Voor beide indicatoren geldt dat deze bestaat uit gediplomeerden van de studierichtingen bol3 en bol4 Verpleging en verzorging, bol4 Operationele techniek, bol4 Assistenten gezondheidszorg en bol4 Scheepvaart. Deze vijf studierichtingen leiden op voor richtingen waar op dit moment sprake is van krapte op de arbeidsmarkt. Als gevolg hiervan is het voor gediplomeerden in deze richtingen vaker mogelijk om werk te vinden in de eigen of verwante vakrichting en op minstens het eigen opleidingsniveau.

Aan de andere kant van het spectrum zijn ook overeenkomsten te zien tussen beide indicatoren. Zo staan gediplomeerden van de studierichting bol3 Groothandel/distributie voor beide indicatoren op de laatste plaats. Gediplomeerden van opleidingen die onder deze studierichting vallen werken

in slechts 32% van de gevallen in de eigen of verwante vakrichting en slechts in 51% van de gevallen op minstens het eigen opleidingsniveau. Gediplomeerden van de studierichtingen bol4 Artiest (drama) en bol3 Toerisme, recreatie en reizen staan eveneens bij beide indicatoren in de minst gunstige top vijf.

Het belang van goede voorlichting

Jongeren laten zich bij hun studiekeuze sterk leiden door hun interesses. Bij 84% van de mbo'ers zijn de interesses (sterk) meegewogen in hun opleidingskeuze. Een fors deel (44%) weegt ook de carrièreperspectieven (sterk) mee, zo blijkt uit [ROA-onderzoek](#) onder mbo-schoolverlaters. Volgens veel jongeren is dus ook de toekomstige arbeidsmarktpositie van belang. Verder blijkt uit dit onderzoek dat de jongeren die de carrièreperspectieven (sterk) mee hebben laten wegen, het beter doen op de arbeidsmarkt. Ze hebben vaker werk, een hoger uurloon, werken vaker in de eigen richting en op minstens het eigen opleidingsniveau, zijn vaker tevreden met hun functie en hebben minder vaak spijt. Bovendien blijkt uit hetzelfde onderzoek dat het geven van informatie over diverse aspecten van de opleiding, de kans beïnvloedt dat die opleiding wordt gekozen. Wanneer jongeren wordt getoond dat een opleiding een lage kans op werk of lage doorgroeimogelijkheden biedt, verkleint dit de kans dat deze opleiding wordt gekozen. Er is zelfs sprake van een afruil tussen interesses en kans op werk. In sommige gevallen kiezen jongeren voor een in hun ogen minder interessante studierichting wanneer de arbeidsmarktperspectieven voor deze studierichting beter zijn. Studiekeuzers zijn bereid om te switchen van de opleiding van hun eerste voorkeur naar hun tweede voorkeur als de arbeidsmarktperspectieven voor de opleiding van hun tweede keuze beter zijn en als dit de studiekeuzers expliciet wordt verteld. Het onderzoek laat zien dat jongeren, afgezien van de standaard loopbaanoriëntatie en -begeleiding, baat hebben bij transparante arbeidsmarktinformatie. De mate waarmee ze met deze informatie in aanraking komen kan echter verbeterd worden. Veel jongeren zijn namelijk ontevreden over de voorlichting die ze krijgen van de opleiding, zo blijkt uit [onderzoek](#) van ROA. Slechts de helft van de vmbo'ers is achteraf tevreden over de loopbaanoriëntatie die ze geboden is. Bij havisten en vwo'ers ligt dit percentage nóg lager. Studiekeuzers voelen zich door de opleiding weinig ondersteund om een goede opleiding uit te kiezen. Uit dit ROA-onderzoek blijkt ook dat jongeren zich in hun studiekeuze vooral laten leiden door de informatie die ze krijgen van de vervolgoopleidingen en niet door informatie van de eigen school of van onafhankelijke instanties. Het is veelzeggend dat voorlichtings- en meeloopdagen de belangrijkste informatiebronnen zijn bij de keuze voor een vervolgstudie. Deze dagen zijn weliswaar geschikt om een beeld te krijgen van onder andere de inhoud van de studie, de faciliteiten, de docenten, de sfeer en de manier waarop er wordt gedoceerd, maar minder om een accuraat beeld te krijgen van de arbeidsmarktpositie na afronding van de opleiding. Het is mogelijk dat wanneer jongeren vaker en uitgebreider in aanraking komen met informatie over de arbeidsmarktpositie na afronding van opleidingen, ze hier meer waarde aan gaan hechten. Onder andere het platform KiesMBO! zorgt ervoor dat jongeren vaker met dit soort informatie in aanraking komen. De huidige analyse heeft als doel hier ook aan bij te dragen.

Bijlage 1 Methodiek

Selectie data

Het schoolverlatersonderzoek van het Researchcentrum van Onderwijs en Arbeidsmarkt wordt jaarlijks gehouden. De resultaten hiervan staan in het Schoolverlaters Informatie Systeem (SIS). Elk jaar wordt een nieuw afstudeercohort genomen, dat na gemiddeld 1,5 jaar wordt geënquêteerd. Het laatst ondervraagde cohort betreft het cohort van studiejaar 2015-2016. Dit cohort is in 2017 ondervraagd. Bij het laatste cohort is voor het bepalen van het inkomen (enkel voor degene met een dienstverband) registerdata gebruikt (afkomstig uit microdata van het CBS). In totaal zijn er in het laatste cohort 71.000 bol3 en bol4 schoolverlaters benaderd, waarvan 22% heeft gerespondeerd. Dit responspercentage is vergelijkbaar met het responspercentage van eerdere cohorten. Ter bepaling van de arbeidsmarktpositie van studierichtingen is het gemiddelde genomen van de laatste vijf cohorten 2011-2012 t/m 2015-2016. De reden hiervoor is dat hierdoor een robuuster beeld ontstaat, dat minder gevoelig is voor (conjuncturele) schommelingen en op een groter aantal respondenten is gebaseerd. Hierdoor zijn ook studierichtingen met minder jaarlijkse gediplomeerden mee te nemen. De analyse boet hierdoor wel in op actualiteitswaarde.

Om vergelijking mogelijk te maken is zoveel mogelijk gekozen voor homogene groepen. De mbo-studierichtingen bol3/4 worden met elkaar vergeleken. Hierbij is uitgegaan van de opleidingsclassificatie die ROA hanteert in het Schoolverlaters Informatie Systeem. Voor de bepaling van de arbeidsmarktpositie is een aantal selecties uitgevoerd:

- Enkel gediplomeerde schoolverlaters zijn meegenomen;
- Enkel studierichtingen van de beroepsopleidende leerweg (bol) (niveau 3 en 4) zijn meegenomen;
- Enkel studierichtingen met voldoende respondenten zijn meegenomen; studierichtingen werden meegenomen in de analyse wanneer in totaal minstens 60 schoolverlaters tot de beroepsbevolking behoorden ten tijde van enquêtering. Voor bepaling van de beroepsbevolking is de internationale definitie gehanteerd. Verder zijn alle doorlerende studenten buiten beschouwing gelaten;
- Enkel studierichtingen zijn meegenomen waarvoor informatie beschikbaar was over de volgende gegevens: werkloosheid op moment van enquêteren, bruto maandinkomen, bruto uurinkomen, percentage met een flexibel dienstverband, percentage dat werk heeft op ten minste het eigen opleidingsniveau en percentage dat werk heeft in de eigen of verwante vakrichting. De studierichtingen waarvoor (minimaal) een van deze gegevens ontbrak zijn niet meegenomen.
- Alleen studierichtingen zijn meegenomen waarbij voor elke indicator minstens drie jaar aan datapunten beschikbaar waren. Uitzondering is de indicator percentage met een flexibel dienstverband. Het percentage met een flexibel dienstverband is enkel gebaseerd op de laatste twee cohorten, omdat eerdere gegevens niet vergelijkbaar bleken. Enkel de studierichtingen zijn meegenomen waarvoor informatie beschikbaar was over de flexibiliteit van het dienstverband over de laatste twee cohorten;
- Enkel studierichtingen zijn meegenomen waarbij voor elke indicator van minstens een van de twee oudste en minstens een van de twee nieuwste cohorten aan datapunten beschikbaar waren.

Selectie indicatoren

Uitsluitend de factor werkloosheid is vaak niet informatief genoeg. Er zijn immers weinig schoolverlaters werkloos. Bovendien is er geen sprake van werkloosheid indien gediplomeerden slechts een klein aantal uren werken. Er is dan vaak wel sprake van een laag (maand)inkomen. Naast werkloosheid, is daarom het bruto inkomen meegenomen.

Het bruto inkomen kan afkomstig zijn uit werk in loondienst of uit werkzaamheden uitgevoerd als zelfstandige. Dit inkomen is niet per definitie verdiend met werk in het verlengde van de gevolgde studierichting. Er is gekozen om zowel het bruto maandinkomen als het bruto uurinkomen in het onderzoek op te nemen. Een deel van de werkende schoolverlaters werkt namelijk relatief weinig uren, waardoor het bruto maandinkomen voor de studies waarbij dit vaak het geval is lager uitvalt. Deeltijdwerk is in veel gevallen geen vrijwillige keuze, wat pleit voor het belang van het tonen van het bruto maandinkomen. In sommige gevallen is het echter wel een vrijwillige keuze, waardoor het vermelden van het bruto uurinkomen ook relevant is.

Daarnaast blijft nog een aantal andere factoren vaak onderbelicht bij een focus op alleen werkloosheid en inkomensgegevens: werken onder het eigen opleidingsniveau, werken in een andere vakrichting en werken met een flexibel dienstverband. Deze indicatoren worden opgevat als indicaties van een slechte arbeidsmarktpositie. Wanneer schoolverlaters moeite hebben om passend werk te vinden wijkt men vaak uit naar een baan onder het niveau en/of buiten de eigen vakrichting. Ook hebben gediplomeerden met een matige startpositie vaker een flexibel dienstverband. Een flexibele aanstelling betreft een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of een aanstelling in tijdelijke dienst. Dit gaat gepaard met werk- en inkomensonzekerheid, wat als onwenselijk kan worden gezien.

Er is gekozen om de zes arbeidsmarktindicatoren te combineren en ze elk een gelijk gewicht te geven. Deze zes indicatoren vertonen grote samenhang en staan allen voor de latente indicator "arbeidsmarktpositie". De zes arbeidsmarktindicatoren staan onderstaand nogmaals weergegeven:

- Percentage dat werkloos is op moment van enquêteren;
- Bruto maandinkomen;
- Bruto uurinkomen;
- Percentage dat in de huidige functie een flexibel dienstverband heeft;
- Percentage dat in de huidige functie in de eigen of verwante vakrichting werkt;
- Percentage dat in de huidige functie op minstens het eigen opleidingsniveau werkt.

Een goede arbeidsmarktpositie wordt gekenmerkt door een laag werkloosheidspercentage, een hoog bruto maandinkomen, een hoog bruto uurinkomen, een laag percentage met een flexibel dienstverband, een hoog percentage dat werkt op minstens het eigen opleidingsniveau en een hoog percentage dat werkt in de eigen of verwante vakrichting. Van alle zes de indicatoren zijn Z-scores berekend. De arbeidsmarktpositie van een opleiding is bepaald door het gemiddelde te nemen van deze zes Z-scores. De ranglijst geeft de positie ten opzichte van elkaar weer. Het is dus geen absolute, maar een relatieve maat voor de arbeidsmarktpositie.

Bijlage 2 Studierichtingen bol 3/4 naar arbeidsmarktpositie 2013-2017 (gunstigste top vijf is groen; ongunstigste top vijf is rood)

#	Studierichting/opleiding	Werkloosheid	Bruto maandinkomen (€)	Bruto uurinkomen (€)	Flexibel dienstverband	Werkt in eigen of verwante vakrichting	Werkt op minstens eigen opleidingsniveau
1	bol4 Operationele techniek	1%	2.644	17,90	30%	91%	93%
2	bol4 Verpleging en verzorging	1%	1.785	14,40	25%	94%	97%
3	bol4 Scheepvaart	6%	2.316	12,50	18%	95%	91%
4	bol4 Engineering (technicus)	3%	1.898	11,70	23%	89%	85%
5	bol3 Verpleging en verzorging	2%	1.397	12,60	27%	91%	92%
6	bol4 Assistenten gezondheidszorg	5%	1.511	11,60	35%	91%	93%
7	bol4 Motorvoertuigen	1%	1.630	10,00	30%	73%	77%
8	bol4 Maatschappelijke zorg	5%	1.319	12,10	44%	86%	87%
9	bol4 Haven en vervoer	5%	1.672	9,90	23%	68%	75%
10	bol4 Laboratoriumtechniek	10%	1.873	12,00	57%	86%	90%
11	bol4 Bouw	3%	1.615	10,80	35%	66%	74%
12	bol4 Automatisering	10%	1.591	10,70	40%	75%	83%
13	bol4 Houtbewerking en woninginrichting	4%	1.416	9,90	36%	64%	70%
14	bol4 Maatschappelijke dienstverlening	7%	1.326	11,70	48%	71%	77%
15	bol3 Maatschappelijke dienstverlening	9%	1.216	11,80	47%	79%	77%
16	bol4 Transport en logistiek	4%	1.441	10,90	57%	65%	85%
17	bol4 Horeca, instellingskeuken en contractcatering	6%	1.331	9,20	32%	69%	69%
18	bol3 Horeca, instellingskeuken en contractcatering	4%	1.179	8,40	30%	76%	60%
19	bol4 Groene ruimte	9%	1.520	10,40	45%	69%	71%
20	bol3 Beveiliging	5%	1.504	9,60	37%	58%	60%
21	bol4 Sport en bewegen	4%	1.108	10,30	41%	53%	70%
22	bol4 Uiterlijke verzorging	3%	922	8,30	38%	64%	76%
23	bol4 Groothandel/distributie	4%	1.259	9,30	38%	42%	71%
24	bol4 Secretarieel	10%	1.304	9,60	50%	64%	81%
25	bol3 Groene ruimte	8%	1.362	8,80	49%	73%	67%
26	bol4 Sociaal-pedagogisch werk	7%	1.044	10,20	55%	66%	74%
27	bol4 Bedrijfsadministratief	11%	1.318	9,60	47%	63%	72%
28	bol4 Dierverzorging en veterinaire ondersteuning	6%	1.111	8,90	48%	60%	68%
29	bol4 Grafische techniek, communicatie, audiovisueel en multimedia	10%	1.260	9,70	41%	53%	64%
30	bol4 Facilitaire dienstverlening	5%	1.334	9,50	44%	44%	52%
31	bol4 Commercieel	10%	1.262	9,40	41%	41%	66%
32	bol3 Sociaal pedagogisch werk	8%	937	10,00	67%	71%	73%
33	bol3 Sport en bewegingsleider	7%	1.046	9,60	43%	44%	56%
34	bol4 Economisch-juridisch	10%	1.192	10,00	56%	42%	74%
35	bol4 Artiest (drama)	3%	1.004	10,00	48%	38%	52%
36	bol3 Uiterlijke verzorging	5%	804	7,50	46%	58%	56%
37	bol3 Grafische techniek, communicatie, audiovisueel en multimedia	14%	1.251	9,00	52%	54%	62%
38	bol4 Toerisme, recreatie en reizen	8%	1.134	8,70	52%	41%	61%
39	bol4 Detailhandel/ambulante handel	8%	1.111	8,70	48%	42%	56%
40	bol3 Dierverzorging en veterinaire ondersteuning	9%	1.047	8,40	46%	44%	53%
41	bol4 Mode en kleding (presentatie)	6%	872	8,80	52%	40%	55%
42	bol3 Secretarieel	16%	1.092	9,20	59%	55%	70%
43	bol3 Bloemschikken en bloemhandel	12%	854	7,00	38%	48%	56%
44	bol3 Toerisme, recreatie en reizen	11%	1.049	8,90	52%	41%	53%
45	bol4 Sociaal-cultureel werker	9%	1.061	9,20	63%	34%	64%
46	bol3 Detailhandel/ambulante handel	9%	849	7,60	48%	47%	52%
47	bol3 Automatisering	19%	1.244	8,80	53%	49%	59%
48	bol3 Groothandel/distributie	5%	1.001	7,90	61%	32%	51%
49	bol3 Bedrijfsadministratief	23%	1.132	9,10	58%	45%	64%
	Totaal	7%	1.319	10,40	62%	66%	73%

Bijlage 3 Overzicht van studierichtingen en de daaronder vallende opleidingen

Studierichting	Crebonummer en opleiding
bol4 Artiest (drama)	90031 Artiest (Dans)
	90032 Artiest (Drama)
	90033 Artiest (Musical)
	90038 Artiest (Muziek)
bol4 Assistenten gezondheidszorg	91300 Apothekersassistent
	91310 Doktersassistent
	91410 Tandartsassistent
bol3 Automatisering	95070 ICT-medewerker (Medewerker beheer ICT)
bol4 Automatisering	90020 Applicatieontwikkelaar
	93191 ICT-beheer (ICT-beheerder)
	93192 ICT-beheer (Netwerkbeheerder)
	95311 Applicatie- en mediaontwikkeling (Applicatieontwikkelaar)
	95312 Applicatie- en mediaontwikkeling (Gamedeveloper)
	95313 Applicatie- en mediaontwikkeling (Mediadeveloper)
	95321 ICT- en mediabeheer (ICT-beheerder)
	95322 ICT- en mediabeheer (Mediaworkflowbeheerder)
	95323 ICT- en mediabeheer (Netwerkbeheerder)
bol3 Bedrijfsadministratief	93200 Financiële beroepen (Financieel administratief medewerker)
bol4 Bedrijfsadministratief	93211 Financiële beroepen (Assistent-accountant)
	93212 Financiële beroepen (Bedrijfsadministrateur)
bol3 Beveiliging	90550 Particuliere beveiliging (Coordinator beveiliging)
	94810 Toezicht en veiligheid (Handhaver toezicht en veiligheid)
	95091 Veiligheid en vakmanschap (Aankomend onderofficier grondoptreden)
	95092 Veiligheid en vakmanschap (Aankomend onderofficier maritiem)
	97430 Bloemendetailhandel (Vakbekwaam medewerker bloembinden)
bol3 Bloemschikken en bloemhandel	97480 Natuur en vormgeving (Vakbekwaam medewerker natuur en vormgeving)
	93873 Kaderfunctionaris bouw, infra en gespecialiseerde aannemerij (Kaderfunctionaris uitvoering bouw en infra)
bol4 Bouw	94051 Middenkaderfunctionaris bouw en infra (Middenkaderfunctionaris bouw)
	94052 Middenkaderfunctionaris bouw en infra (Middenkaderfunctionaris infra)
	94521 Middenkaderfunctionaris afbouw en onderhoud (Calculator/onderhoudsspecialist)
	94524 Middenkaderfunctionaris afbouw en onderhoud (Kleur- en interieuradvies)
	94525 Middenkaderfunctionaris afbouw en onderhoud (Projectleider)
	90500 Commercieel medewerker bank- en verzekeringswezen
bol4 Commercieel	90531 Medewerker marketing en communicatie (Assistent communicatiemedewerker)
	90532 Medewerker marketing en communicatie (Marketing medewerker)
	90534 Medewerker marketing en communicatie (Medewerker evenementenorganisatie)
	93801 Commercieel medewerker ((Junior) Accountmanager ECABO)
	93802 Commercieel medewerker ((Junior) Accountmanager KC Handel)
	95400 Mediamanagement (Ordermanager creatieve industrie)

Studierichting	Crebonummer en opleiding
bol3 Detailhandel/ambulante handel	90383 Verkoopsspecialist (Verkoopsspecialist detailhandel)
	90384 Verkoopsspecialist (Eerste verkoper)
	90385 Verkoopsspecialist (Verkoopsspecialist mode)
bol4 Detailhandel/ambulante handel	90290 Ondernemer detailhandel
	90933 Assistent-manager internationale handel (Assistent-manager internationale handel binnendienst)
	93491 Manager handel (Afdelingsmanager)
	93492 Manager handel (Filiaalmanager)
bol3 Dierverzorging en veterinaire ondersteuning	97460 Trimmer
	97551 Zorg, natuur en gezondheid (Werkbegeleider zorgbedrijf dier)
	97702 Productiedieren (Dierverzorger hokdieren)
	97703 Productiedieren (Dierverzorger melkvee)
	97720 Recreatiedieren (Dierverzorger recreatiedieren)
bol4 Dierverzorging en veterinaire ondersteuning	97053 Dierenhouderij (Manager dierverzorging)
	97590 Dierenartsassistent paraveterinair
	97711 Productiedieren (Dierenhouder graasdieren)
	97712 Productiedieren (Dierenhouder hokdieren)
	97713 Productiedieren (Melkveehouder)
	97730 Recreatiedieren (Ondernemer/manager recreatiedieren)
bol4 Economisch-juridisch	94891 Juridisch medewerker zakelijke dienstverlening
	94892 Juridisch medewerker openbaar bestuur
	94900 Medewerker personeel en arbeid
bol4 Engineering (technicus)	94421 Middenkader engineering (Technicus)
	94422 Middenkader engineering (Commercieel technicus)
bol4 Facilitaire dienstverlening	95750 Facilitaire dienstverlener
bol3 Grafische techniek, communicatie, audiovisueel en multimedia	90061 AV-productie (Allround Medewerker AV-Productie KC GOC)
	90063 AV-productie (Allround Medewerker AV-Productie KC PMLF)
	90191 DTP-er (Allround DTP-er KC GOC)
	94510 Signmaker (Allround signmaker)
	95705 All-round dtp-er goc
	95706 All-round dtp-er savantis
	95713 Podium- en evenemententechnicus
	95718 Digitaal drukker
	95719 Drukker

Studierichting	Crebonummer en opleiding	
bol4 Grafische techniek, communicatie, audiovisueel en multimedia	25200 Mediaredactiemedewerker	
	90073 AV-productie (Cameraman KC GOC)	
	90075 AV-productie (Fotograaf KC GOC)	
	90076 AV-productie (Fotograaf Savantis)	
	90082 AV-productie (Cameraman KC PMLF)	
	90083 AV-productie (Fotograaf KC PMLF)	
	90401 Mediavormgever (Animatie/audiovisuele vormgeving Savantis)	
	90402 Mediavormgever (Art & design Savantis)	
	90403 Mediavormgever (Grafische vormgeving Savantis)	
	90404 Mediavormgever (Interactieve vormgeving Savantis)	
	90411 Mediavormgever (Animatie/audiovisuele vormgeving KC GOC)	
	90412 Mediavormgever (Art & design KC GOC)	
	90413 Mediavormgever (Grafische vormgeving KC GOC)	
	90414 Mediavormgever (Interactieve vormgeving KC GOC)	
	91541 Vormgeving ruimtelijke presentatie en communicatie (Stand-, winkel en decorvormgever)	
	91542 Vormgeving ruimtelijke presentatie en communicatie (Vormgever productpresentatie)	
	93220 Gaming artist	
	93341 Podium- en evenemententechniek (Podium- en evenemententechnicus geluid)	
	94990 Signmaker (Signspecialist)	
	95700 Gamedeveloper	
	95701 Mediadeveloper	
	95702 Av-specialist (goc)	
	95703 AV-specialist	
	95714 Podium- en evenemententechnicus geluid	
	95715 Podium- en evenemententechnicus licht	
	95716 Podium- en evenemententechnicus Podium & Rigging	
	bol3 Groene ruimte	97150 Groen, grond, infra (Vakbekwaam medewerker gemechaniseerd loonbedrijf)
		97251 Vakbekwaam medewerker natuur en leefomgeving (Vakbekwaam medewerker bos en natuurbeheer)
		97252 Natuur en groene ruimte 3 (Vakbekwaam medewerker groenvoorziening)
		97253 Natuur en groene ruimte 3 (Vakbekwaam hovenier)
		97254 Natuur en groene ruimte 3 (Vakbekwaam medewerker land, water en milieu)
		97255 Natuur en groene ruimte 3 (Vakbekwaam medewerker recreatiebedrijf)
		97552 Zorg, natuur en gezondheid (Werkbegeleider zorgbedrijf plant)
97090 Manager natuur en recreatie		
bol4 Groene ruimte	97561 Zorg, natuur en gezondheid (Ondernemer zorgbedrijf dier)	
	97562 Zorg, natuur en gezondheid (Ondernemer zorgbedrijf plant)	
	90111 Commercieel medewerker (Commercieel medewerker binnendienst ECABO)	
bol3 Groothandel/distributie	90112 Commercieel medewerker (Commercieel medewerker binnendienst KC Handel)	

Studierichting	Crebonummer en opleiding
bol4 Groothandel/distributie	90932 Assistent-manager internationale handel (Assistent-manager internationale handel buitendienst)
	93494 Manager handel (Vestigingsmanager groothandel)
bol3 Horeca, instellingskeuken en contractcatering	94153 Medewerker bediening/cafe-bar (Zelfstandig werkend gastheer/-vrouw)
	95420 Kok (Zelfstandig werkend kok)
bol4 Horeca, instellingskeuken en contractcatering	90301 Ondernemer horeca/bakkerij (Manager/ondernemer cafe-bar)
	90302 Ondernemer horeca/bakkerij (Manager/ondernemer fastservice)
	90303 Ondernemer horeca/bakkerij (Manager/ondernemer horeca)
	94161 Medewerker bediening/cafe-bar (Leidinggevende bediening)
	95102 Kok (Leidinggevende keuken)
	90940 Interieuradviseur
bol4 Houtbewerking en woninginrichting	93080 Scheeps- en jachtbouwkundige
	93686 Creatief vakman (Ontwerpend Meubelmaker)
	94591 Meubelmaker/(scheeps)interieurbouwer (Meewerkend leidinggevende meubelindustrie/(scheeps)interieurbouw)
	94592 Meubelmaker/(scheeps)interieurbouwer (Ondernemer meubelindustrie/(scheeps)interieurbouw)
	94651 Werkvoorbereider houtbranche (Werkvoorbereider meubelindustrie/(scheeps)interieurbouw)
	94652 Werkvoorbereider houtbranche (Werkvoorbereider timmerindustrie)
	93711 Analist (Analist klinische chemie)
	93712 Analist (Analist pathologie)
bol4 Laboratoriumtechniek	93713 Analist (Biotechnologisch analist)
	93714 Analist (Chemisch-fysisch analist)
	93715 Analist (Microbiologisch analist)
	93716 Analist (Technisch onderwijsassistent (TOA))
	92650 Maatschappelijke Zorg (Medewerker maatschappelijke zorg)
	92662 Maatschappelijke Zorg (Persoonlijk begeleider specifieke doelgroepen)
bol3 Maatschappelijke dienstverlening	92670 Sociaal-maatschappelijk dienstverlener (Sociaal-maatschappelijk dienstverlener)
bol4 Maatschappelijke dienstverlening	92661 Maatschappelijke Zorg (Persoonlijk begeleider gehandicaptenzorg)
bol4 Maatschappelijke zorg	91870 Manager transport en logistiek (manager transport en logistiek)
bol4 Haven en vervoer	94471 Medewerker design (Medewerker styling)
bol4 Mode en kleding (presentatie)	95740 Specialist mode/maatkleding
bol4 Motorvoertuigen	90850 Verkoopmanager Mobiliteitsbranche
	93384 Werkplaatsmanagement Mobiliteitsbranche (Werkplaatsmanager Motorvoertuigentechniek)
	93430 Autotechniek (Technisch specialist personenauto's)
	93460 Bedrijfsautotechniek (Technisch specialist bedrijfsauto's)
	94251 Bedrijfsmanagement Mobiliteitsbranche (Bedrijfsmanager Mobiliteitsbranche Innovam)
	91680 Operationele techniek (Allround operationeel technicus)
bol4 Operationele techniek	92631 Pedagogisch Werk (Pedagogisch medewerker 4 jeugdzorg)
bol4 Sociaal-pedagogisch werk	92632 Pedagogisch Werk (Gespecialiseerd pedagogisch medewerker 4 kinderopvang)
	93500 Onderwijsassistent

Studierichting	Crebonummer en opleiding	
bol4 Scheepvaart	91931 Koopvaardij officier alle schepen (Maritiem officier alle schepen)	
	91933 Koopvaardij officier alle schepen (Stuurman alle schepen)	
	93020 Baggermeester	
	93102 Maritiem waterbouwer (Stuurman waterbouw)	
	95640 Binnenvaart (Kapitein binnenvaart)	
	95728 Maritiem officier alle schepen	
	95729 Scheepswerktuigkundige alle schepen	
	95730 Stuurman alle schepen	
	95734 Scheepswerktuigkundige waterbouw	
	95735 Stuurman waterbouw	
bol3 Secretarieel	90621 Frontofficemedewerker (Informatiemedewerker)	
	90622 Frontofficemedewerker (Receptionist)	
	95380 Secretariele beroepen (Secretaresse)	
bol4 Secretarieel	94071 Frontofficemedewerker (Hoofd informatie)	
	94072 Frontofficemedewerker (Frontofficemanager)	
	95391 Secretariele beroepen (Directiesecretaresse/managementassistent)	
bol3 Sociaal pedagogisch werk	95393 Secretariele beroepen (Medisch secretaresse)	
	92620 Pedagogisch Werk (Pedagogisch medewerker 3 kinderopvang)	
bol4 Sociaal-cultureel werk	91370 Sociaal-cultureel werker	
bol4 Sport en bewegen	91401 Sport en bewegen (Sport- en bewegingscoördinator / Bewegingsagoog)	
	91402 Sport en bewegen (Sport- en bewegingscoördinator / BOS-medewerker)	
	91403 Sport en bewegen (Sport- en bewegingscoördinator / Operationeel sport- en bewegingsmanager)	
	91404 Sport en bewegen (Sport- en bewegingscoördinator / Trainer-coach)	
	95291 Sport en bewegen (Sport- en bewegingscoördinator/Bewegingsagoog)	
	95292 Sport en bewegen (Sport- en bewegingscoördinator/BOS-medewerker)	
	95293 Sport en bewegen (Sport- en bewegingscoördinator/Operationeel sport- en bewegingsmanager)	
	95294 Sport en bewegen (Sport- en bewegingscoördinator/ Trainer/coach)	
	bol3 Sport en bewegingsleider	91390 Sport en bewegen (Sport- en bewegingsleider)
		95280 Sport en bewegen (Sport- en bewegingsleider)
bol3 Toerisme, recreatie en reizen	94090 Reizen (Verkoper reizen)	
	94120 Leisure & hospitality (Leisure & hospitality host)	
bol4 Toerisme, recreatie en reizen	94100 Reizen (Manager verkoop reizen)	
	94130 Leisure & hospitality (Leisure & hospitality executive)	
	94980 Watersportindustrie (Werkend voorman watersportindustrie)	
bol4 Transport en logistiek	25363 Luchtvaartdienstverlener	
	91850 Luchtvaartdienstverlener	
	91860 Luchtvaartlogisticus	
	95260 Havenlogistiek (Manager havenlogistiek)	
bol3 Uiterlijke verzorging	91182 Kapper (Kapper)	
	95744 Pedicure	
bol4 Uiterlijke verzorging	95746 Schoonheidsspecialist	
	91210 Allround Grimeur	
	95742 Kapper	
	95743 Medisch pedicure	
bol4 Verpleging en verzorging	95745 Schoonheidsspecialist	
	93510 MBO-Verpleegkundige	
bol3 Verpleging en verzorging	95520 Mbo-Verpleegkundige	
	95530 Verzorgende-IG	